

Список використаних джерел

1. Конституція України: чинна редакція станом на 2024 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Загальна декларація прав людини (1948), чинна редакція. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950), чинна редакція. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
4. Рабінович П. Права людини в конституційному праві України. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. 178 с.
5. Шевчук С. Права людини та конституційна юриспруденція: практика ЄСПЛ. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 344 с.
6. Оніщенко Н. Трансформація правової системи в умовах сучасних викликів. Харків : Право, 2019. 162 с.

Владислав САКСОНОВ

доцент кафедри

цивільно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права
та інноваційної освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Олександра КОВЕРЗАЙ

здобувач вищої освіти

Дніпровського державного

університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ: ЛЕГАЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ДОКТРИНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Поняття цивільно-правового зобов'язання визначено на законодавчому рівні у ст. 509 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Зокрема, у цій статті на рівні норми-дефініції вказано – «зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від вчинення певної дії (негативне зобов'язання), а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку» [1].

Поряд із загальним визначенням поняття цивільно-правового зобов'язання та його ознак, властивих для усіх зобов'язань цивільно-правового характеру, в науковій та навчальній літературі

виокремлюються певні їх види. *Класифікація* цивільно-правових зобов'язань здійснюється *за різними критеріями*, використовуючи які, передбачається їх поділ на групи. В сукупності вони складають єдину систему, але кожна з груп, виокремлена за певними критеріями, має свою специфіку.

Одним із найважливіших *критеріїв*, покладених в основу відповідної класифікації, є *підстави* виникнення цивільно-правових зобов'язань. За цим критерієм зобов'язання цивільно-правового характеру поділяють на *договірні* і *недоговірні (позадоговірні)*.

Відповідно до їх назви *договірні* зобов'язання виникають на підставі договорів – домовленості двох або більше сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Такі підстави виникнення зобов'язань цивільно-правового характеру зазначені у ст. 626 ЦК України, а також у ст. 179 Господарського кодексу (далі – ГК) України [2]. Щоправда, останній втратив чинність з 28 серпня 2025 року – на підставі Закону України від 09.01.2025 р. № 4196-IX [3].

Недоговірні (позадоговірні) зобов'язання виникають не з договору, а на підставі іншого юридичного факту. Такими фактами можуть виступати односторонній правочин, публічна обіцянка винагороди, заподіяння шкоди і т. ін.

Крім того, слід зауважити, що зобов'язання, як і цивільні правовідносини в цілому, виникають при настанні певних юридичних фактів, що є *підставами* виникнення зобов'язань. Так, цивільно-правові зобов'язання можуть виникнути на підставі *одного юридичного факту* чи *декількох*. З певними юридичними фактами пов'язується не лише виникнення зобов'язань цивільно-правового характеру, а й їх зміна та припинення.

Згідно з положеннями, викладеними у ч. 2 ст. 509 ЦК України, «зобов'язання виникають з підстав, встановлених статтею 11 цього Кодексу». Зазначена стаття має назву «Підстави виникнення цивільних прав та обов'язків». У ній, зокрема, зазначено:

«1. Цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

2. Підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є:

1) договори та інші правочини;
2) створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності;

3) завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі;

4) інші юридичні факти.

3. Цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства.

4. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки виникають безпосередньо з актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування.

5. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства, цивільні права та обов'язки можуть виникати з рішення суду.

6. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події» [1].

У залежності від визначеності змісту цивільно-правові зобов'язання поділяють на *однооб'єктні, альтернативні, факультативні*.

Однооб'єктне цивільно-правове зобов'язання виникає у випадку, коли чітко визначений об'єкт такого зобов'язання. На цій підставі кредитор має право вимагати від боржника виконання конкретно визначеної дії.

Альтернативним є цивільно-правове зобов'язання, в якому боржник має можливість обрати спосіб виконання певного обов'язку, якщо інше не передбачено законом або договором. Виконання обов'язку може передбачати здійснення однієї з кількох дій, право вибору якої належить, як за правило, боржникові. Так, згідно з положеннями ч. 1 ст. 684 ЦК України, у разі передання за договором купівлі-продажу некомплектного товару покупець має право вимагати від продавця за своїм вибором пропорційного зменшення ціни або доукомплектування товару в розумний строк [1].

Факультативні зобов'язання виникають у разі, якщо боржник зобов'язаний виконати на користь кредитора конкретну дію, але йому надається можливість замість цієї дії виконати іншу. Наприклад, коли боржник зобов'язується передати кредитору певну річ, але у разі неможливості, за згодою сторін, боржник може надати іншу річ, або сплатити її вартість.

Залежно від спрямованості виділяють *регулятивні* та *охоронні* зобов'язання.

За своїм значенням розрізняють також *основні (головні)* та *додаткові (акцесорні)* зобов'язання.

Основні (головні) зобов'язання можуть існувати самостійно без додаткового зобов'язання (наприклад, договір купівлі-продажу, поставки, перевезення тощо).

Додаткові (акцесорні) зобов'язання можуть виникнути лише у разі наявності головного зобов'язання, а також з метою забезпечення належного виконання відповідного обов'язку. Наприклад, угода про заставу, що виступає як додаткове зобов'язання, може виникнути лише для забезпечення обов'язків основного договору й відповідного зобов'язання.

Залежно від персоніфікації суб'єктів вирізняють *неперсоніфіковані* та *фідуціарні (особисті)* зобов'язання.

Загалом цивільно-правові зобов'язання можна поділити за *об'єктами* та *предметами*, за *суб'єктами*, а також *сферами правового регулювання*, в яких виникають ці зобов'язання. За останнім критерієм можна виділити зобов'язання, що виникають, наприклад, з різних видів договорів – передачі майна у власність, виконання робіт, надання послуг і т. ін.

Крім того, зобов'язання цивільно-правового характеру виникають не тільки безпосередньо в цивільних правовідносинах, але й інших. Зокрема, до зобов'язань цивільно-правового характеру можна віднести, наприклад, майново-господарські зобов'язання, якими, відповідно до ч. 1 ст. 176 ГК України, «визнаються цивільно-правові зобов'язання, що виникають між учасниками господарських відносин при здійсненні господарської діяльності, в силу яких зобов'язана сторона повинна вчинити певну господарську дію на користь другої сторони або утриматися від певної дії, а управнена сторона має право вимагати від зобов'язаної сторони виконання її обов'язку» [2].

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2025).
2. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-IV (втратив чинність 28.08.2025). URL : <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 01.12.2025).
3. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 01.12.2025).

Андрій САМОТУГА

старший науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ І БЕЗПЕКА ЯК ЦІННІСНІ ЗАСАДИ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ: СВІТОВА ПРАКТИКА ТА УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Якщо наші попередні публікації з постійної тематики цієї щорічної конференції стосувалися свободи й безпеки як фундаментальних цінностей і засад євроатлантичної інтеграції України [8], то безпека, зі свого боку, має переплітатися ще із такою не менш важливою ціннісною категорією, як людська гідність, що є базовою передумовою для укладання суспільного договору. Гідність, як і свобода, здебільшого визначені як принципи правового статусу особи, тоді як похідними від них суб'єктивними можливостями виступають саме право на свободу та право на повагу до людської гідності.

Про світове унормування права на повагу до людської гідності свідчать такі започатковані Загальною декларацією прав людини міжнародно-правові акти, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з наступними